

1

It Leechlân en de strijd om het bestaan

‘Heit, heit,’ riep Jeen opgewonden. Vanuit het huiskamerraam zag hij een praam naderen.¹ Jeens vader Halbe liep op zijn gemak naar de kleine stal. Het ritselen van het stro klonk zachtjes. De veestapel van Halbe en Beitske telde acht koeien. Jeens blik verstrakte toen hij zag dat zijn vader een koe uit de stal haalde en met het beest aan een touw op weg ging naar de praam. ‘Heit, hoe kan dit,’ vroeg Jeen huilend. Hij was nog maar vijf jaar oud, maar besepte dondersgoed wat er aan de hand was. ’s Avonds als hij in bed lag hoorde hij zijn moeder vaak zeggen: ‘Het kan zo niet langer doorgaan.’

De melkprijs was in 1933 nog geen drie cent per liter. De grote crisis van de jaren dertig had het bedrijf van Halbe en Beitske zwaar getroffen. Jeen lag in de bedstee en hoorde zijn moeder zeggen dat de boerderij verkocht moest worden zodat ze alle nog openstaande rekeningen konden betalen. Schuld was ongeveer het ergste dat je kon overkomen, zeiden Jeens ouders vaak. Jeens broer Johannes speelde in de kleine woonkamer met een tol. Broertje Piebe lag nog in de wieg. Jeen realiseerde zich opeens dat ze niet meer op de boerderij nabij De Veenhoop konden blijven.

‘We worden arbeiders,’ zei Halbe. Jeen werd boos om die opmerking. Halbe legde een hand op zijn smalle schouders. ‘Rustig maar, Jeen, het komt goed.’ Halbe liep naar de veekoopman. Het handje-klap was begonnen.

Jeen luisterde vol spanning naar het beurtelings noemen van geldbedragen door zijn vader en de veekoopman. Het bulderende stemgeluid van de veekoopman ging hem door merg en been. Na elke kreet sloegen de mannen hard op elkaars rechterhand. Opeens viel er een stilte.

‘Zeshonderd,’ riep de veekoopman, ‘en niet anders.’ Er was een akkoord. Beitske was ook naar buiten gekomen. Een paar minuten later werd de praam losgemaakt. Voor het eerst in zijn leven zag Jeen tranen in de ogen van heit en mem.

Na een paar dagen werd de praam van Halbe geladen in de *opfeart* in de buurt van hun boerderij, een zijtak van de Binnenringfeart. Het was een hele klus om al hun bezittingen op de praam te krijgen. Het water golfde lichtjes door de stevige wind. In de verte klonk het geluid van een loeiende koe. De grondmist was bijna opgetrokken en een flets voorjaarszonnetje scheen over de uitgestrekte landerijen. Een kerkklok sloeg acht keer. De touwen werden losgemaakt. De reis naar pake Jeen van den Berg en beppe Anna was begonnen.

Zij woonden diep in de Alde Feanen, een uitgestrekt gebied van moeras, polders en legakkers in *de lege midden* van Fryslân, iets ten zuidoosten van Leeuwarden. Jeen zag de boerderij langzaam uit het zicht verdwijnen.

Halbe en Beitske hadden beide hun jeugd doorgebracht in de Alde Feanen. Vissers, rietsnijders en kleine boeren verdienden hier een karige boterham met hun werk in het ruige natuurgebied, dat bestond uit petgaten, riet, moeras en stukjes land. Door zware inspanning was het gelukt om hier vruchtbare grond te krijgen. In het gebied verwijzen namen als Izakswiid, Akkepet en Skromelân naar een tijd waarin elk jaar een strijd tegen het wassende water moest worden gevoerd.

Als de najaarsstormen raasden in het gebied, beleefden Jeens pake en beppe spannende momenten. Het gevaar van een dijkdoorbraak lag altijd op de loer. De akkers van de hoger gelegen boerderijen konden dan binnen een mum van tijd onder water komen te staan.

Zo kon een hele zomer zwoegen op het land met één storm teniet worden gedaan. Alleen door samenwerking konden de inwoners van de Alde Feanen overleven in de strijd tegen het water.

Als het begon te vriezen, veranderde de wereld in de Alde Feanen en werd het isolement in het gebied doorbroken. Op de schaats leken afstanden even niet meer te bestaan. Dorpjes als Warten of Wergea konden vanuit het hart van de Alde Feanen opeens makkelijk worden bereikt.

Beitske kende de Alde Feanen op haar duimpje, maar het gaf een onbestemd gevoel om terug te keren naar het gebied dat ze in 1927 had achtergelaten om een nieuw leven te beginnen. De vrijheid van het boerenbestaan had niet lang geduurd. Met goederen en wat vee waren Halbe en Beitske door beide ouders geholpen om hun bedrijf op te zetten. Nu waren ze bijna alles kwijtgeraakt.

Beitske was in 1906 in de Alde Feanen geboren. Zij was het tiende kind uit het gezin van veertien kinderen van Johannes Steenbeek (1865-1946) en Akke Steenbeek-van der Meer (1865-1935). Twee kinderen werden dood geboren. In maart 1901 overleed een dochtertje bij de geboorte. Het meisje werd in Warten naamloos begraven. Dezelfde trieste gang naar het kerkhof moesten Johannes en Akke in juni 1914 opnieuw maken. Akke beviel toen op negenenvertigjarige leeftijd van een levenloos kindje.

Het was ook bijzonder dat er drie kinderen uit het gezin Steenbeek (Klaas, Janke en Gerrit) op 13 maart waren geboren. Op hun verjaardag bakte mem Akke altijd pannenkoeken.² Het was meestal de enige verjaardag in het gezin die gevierd kon worden. Voor de andere verjaardagen was geen geld.

Halbe stuurde behendig de praam door het water. Geen slootje of moeraslandje in het gebied was hem onbekend. Dat gold ook voor Beitske. Nauwgezet volgde ze het stuurwerk van Halbe. Ze hield ondertussen haar spelende kroost goed in de gaten. 'Rechts', of 'links', riep ze kortaf, als ze vond dat Halbe iets te veel van de ideale lijn afweek. Alles moest zo efficiënt en zuinig mogelijk.

Dat ze zelf niet kon zwemmen en dagelijks met haar kinderen op het water was, boezemde haar geen angst in. ‘Je moet zorgen dat je er niet in valt,’ zei ze resoluut.

Beitskes voorouders kwamen oorspronkelijk uit het Overijsselse Blankenham. Haar overgrootvader Klaas Jan Steenbeek (1807-1887) was ooit samen met zijn verloofde Jantje Rommerts Brandsma (1807-1842) op miraculeuze wijze in Friesland terechtgekomen. Bij een hevige storm in 1825 was het dorpje in de kop van Overijssel helemaal onder water gelopen en had Klaas Jan Steenbeek uit pure nood een baal hooi bij elkaar gebonden en dat als vlot gebruikt om Jantje en zichzelf in leven te houden. Het vlot was in de richting van Oudeschoot gedreven, nabij Heerenveen, ruim twintig kilometer noordelijker.³ Hun verblijf in Friesland had hen aan het denken gezet over een nieuw bestaan.

Na de geboorte van hun zoon Klaas Steenbeek besloten ze om in Friesland een nieuw leven op te bouwen. Steenbeek deed goede zaken in de polder Louwsmar, een droogmakerij ten oosten van Leeuwarden. Nadat de vrouw van Klaas Steenbeek overleed, moest de erfenis worden verdeeld onder de kinderen.

Daarna brak een moeilijke tijd aan voor Johannes en Akke. De huurperiode van de boerderij had een termijn van dertig jaar. Na afloop van die periode moest er voor een volgende periode opnieuw worden ingeschreven. Dat liep uit op een grote teleurstelling toen bleek dat er door iemand anders een bod met een hogere huursom was uitgebracht.

De grote landbouwcrisis rond 1890 maakte het er niet makkelijker op voor startende ondernemers. Johannes en Akke moesten noodgedwongen vertrekken. Johannes was genoodzaakt om een kleine *komelkerij* (kleine boerderij) in Warstiens te betrekken. Hij werkte eerst als keuterboer, maar kreeg later de kans om op de grond van de oude *feanklinke* (veenhut) Werkmanslust in de Alde Feanen, een nieuw bestaan op te bouwen. De grond was hier goedkoop en Johannes en Akke zagen hier mogelijkheden om een bedrijf te beginnen.

Dat was een enorme uitdaging, omdat de vruchtbaarheid van het land te wensen overliet en het gebied alleen met een bootje te bereiken was. Later noemden ze hun grond 'Achtjtin Mêd'. Een mêd is een oud-Friese eenheidsaanduiding voor een hoeveelheid hooiland dat één maaier binnen een dag met de zeis kan maaien.

Via de Headamsleat en de Fokkesleat kwamen Halbe en Beitske met hun kinderen na een kleine twee uur varen aan bij de Koaipteats, de boerderij van pake Jeen en beppe Anna.

Halbe was zestien jaar toen hij in 1919 met zijn familie op de Koaipteats ging wonen.⁴ In het eerste jaar werd de familie zwaar op de proef gesteld toen hun boerderij na een hevige storm bijna onder water was gelopen. Met man en macht hadden ze geknokt om droge voeten te houden. Ze slaagden er ondanks alle moeilijkheden toch in om met hulp van hun kinderen een rendabel bedrijf op te bouwen. Achteraf beschouwd was het een tijd waarin er veel veranderde in de Alde Feanen. Door de toegenomen welvaart en mobiliteit kwamen de Alde Feanen in trek als recreatie- en vakantiegebied.

In 1920 werd het eerste zomerhuisje in de buurt van Earnewâld opgeleverd. Dankzij de doopsgezinde dominee Stoppelaar, die preekte in Wergea, hadden de Alde Feanen zelfs landelijke bekendheid gekregen door zijn veelgelezen columns met lyrische beschrijvingen over het gebied in het landelijke *Handelsblad*.

Hij schreef vaak over het kluizenaarsduo Sytze en Maaïke, een ouder echtpaar dat in het begin van de twintigste eeuw teruggetrokken leefde in een kleine veenhut, diep verscholen in het riet. De veenhut lag dichtbij de boerderij van pake Jeen van den Berg. In Warten en Earnewâld waren er lange tijd slechts een paar mensen die wisten van hun bestaan. Het verhaal deed zelfs de ronde, dat als het water steeg, Sytze en Maaïke met hun dieren naar de zolder van het huisje trokken en daar wekenlang verbleven.

Pake Jeen had het gezin van Halbe al in de verte zien aankomen. Hoewel hij in de zestig was, zat er nauwelijks sleet op zijn ranke lijf.

Voor Jeen en Johannes duurde de vaartocht lang genoeg. Zij verveelden zich en begonnen elkaar net zo lang te klieren tot er één moest huilen.

‘Ophouden,’ riep Beitske fel.

Jeen was blij toen hij aan land stapte bij pake en beppe. Hij rook die bekende geur van de boerderij, die hem herinnerde aan eerdere bezoeken. Een paar minuten later zaten ze aan de koffie in de *opkeamer*, de zondagse kamer in de boerderij. Ze waren niet echt spraakzaam.

Over de pijn om terug te keren naar wat Halbe en Beitske dachten te hebben achtergelaten, werd niet gesproken. Liever doorzetten dan opgeven, was de mentaliteit.

Jeen keek naar het markante hoofd van zijn pake. Onder zijn grijze haardos zat een spits gezicht met een felle oogopslag. Zijn strakke gezichtslijnen tekenden zijn verweerde gelaat. Een buitenmens. Sommige mensen zeiden weleens dat pake een echte *wetterfries* was. Jeen wist niet goed wat ze daarmee bedoelden, maar hij wist zeker dat het als een compliment was bedoeld. In de Alde Feanen kende iedereen zijn pake.

Pake Jeen was zelfs soldaat geweest in Holland. Over dat gedeelte van Nederland werd bij de Van den Bergs haast gesproken alsof het een ander land betrof. Pake Jeen was in de familie een van de eersten die in militaire dienst moest. Sinds 1817 gold dat in elke plaats in het land één op de honderd mannen moest dienen in de Nationale Militie, zoals het leger toen werd genoemd. Via een lotingssysteem werden soldaten geselecteerd om hun plicht te vervullen.

Jeen was ingedeeld als loteling van de afdeling Smallingerland. Op 13 mei 1891 was hij naar Amsterdam gereisd om daar zijn dienstplicht te vervullen bij het zevende Regiment Infanterie.

Het strak georganiseerde militaire leven buiten Friesland moet voor hem een cultuurschok zijn geweest. Voor het eerst in zijn leven moest hij de hele dag in het Nederlands spreken in plaats van in het Fries.⁵

‘Wat in het hoofd zat van pake Jeen, dat gebeurde,’ zei zijn jongste zoon Fokke vele jaren later over zijn vader. ‘Hij was zo sterk, dat hij een op hol geslagen paard bij de teugels wist te pakken en het beest pas losliet toen het rustig was geworden. Hij was er zelfs gewond door geraakt. De dokter zei dat hij zijn hand nooit meer goed zou kunnen bewegen.

Pake Jeen zei dat hij dat nog maar eens moest zien. Op provisorische wijze ging hij zelf aan de slag door net zo lang met een touw te oefenen tot er weer beweging in zijn hand was te krijgen.’⁶ Beppe Anna wist in die gevallen dat ze Jeen maar even moest laten. Zij werd door de familie omschreven als een zorgzame vrouw, maar veel over haar leven is niet bewaard gebleven.

Een zoektocht naar de voorvaderen van Jeen van den Berg voert ver terug in de tijd. Jeens oudste te traceren voorvader is Fokke Sjoerds (1747-1826). Hij woonde in de omgeving van Beetsterzwaag. Zijn nazaten kozen er in 1811, nadat Napoleon Bonaparte een vaste achternaam verplicht had gesteld, voor om de achternaam Van den Berg aan te nemen. Rond deze tijd verhuisde de familie naar het nabijgelegen Boornbergum. Ze stonden daar bekend als harde werkers, die liever kozen voor werk op het land dan voor een beroep op het water.⁷

1.1 Schaatsgenen

Beppe Akke Steenbeek-van der Meer groeide op op een boerderij aan de Dokkumer Ee, in de buurt van Leeuwarden. Ze viel op door haar schaatstalent. In 1872 won ze bij een schaatswedstrijd in Groningen een gouden broche en oorbellen in de vorm van hoefijzers. De Groningers waren zo onder de indruk van haar schaatstalent, dat ze haar vroegen om de volgende dag mee te doen aan de seniorenwedstrijd in Groningen. Akke won daar de tweede prijs en ontving een tinnen koffiepote.⁸ In 1881 won ze bij een wedstrijd in Dronrijp twintig gulden, wat voor die tijd een sensationeel hoog bedrag was.

Akkes kinderen blonken uit op school. Beitske, Jeens moeder, was goed in rekenen en handvaardigheid. Ze droomde ervan om juf te worden, maar voor die ambitie was in het grote gezin Steenbeek geen geld. Het was knokken voor je plekje, aan tafel ging het er vaak stevig aan toe. Met zijn pet deelde heit Johannes tikken uit als er niet werd geluisterd. Het leeftijdsverschil tussen de kinderen was groot. Het verschil tussen Jan, de oudste, en Tryntsje, de jongste, bedroeg drieëntwintig jaar!

In het huwelijk van Johannes en Akke waren vaak spanningen door de financiële situatie en de forse tegenslagen die ze moesten overwinnen. Johannes (Jeens pake) zou zijn leven lang gefrustreerd blijven dat hij de boerderij van zijn vader niet had kunnen overnemen. Hij was snel emotioneel en grof in de mond. Als het hem niet beviel, werd hij koppig. Vooral wanneer hij het gevoel kreeg dat er sprake was van onrechtvaardigheid.

Beitske staarde door het raam. Ze keek naar 'haar Achttjin Mèd', de ouderlijke boerderij en het bijbehorende land. Alle kinderen uit het gezin waren al het huis uit. Haar oudste broers Jan en Douwe hadden een eigen boerderij in de omgeving. Toch was de onderlinge binding met elkaar groot gebleven. Ze dacht aan de momenten dat stormen over de boerderij gierden en heel het gezin in opperste staat van waakzaamheid was voor het opkomende water. En aan de zomeravonden dat ze stiekem door de rietbosjes naar de Koaipteats sloop, waar de jeugd elkaar trof in de hooiberg.

Na de koffie begonnen ze direct met het lossen van de praam. Pake Jeen pakte de spullen aan van Halbe en Beitske. Ook Jeen hielp mee. Behalve Halbe en Beitske waren ook de ouders van Beitske zwaar geraakt door de crisis in de jaren dertig. Zij hadden voor meerdere kinderen borg gestaan. Iets wat vaak nodig was om een boerderij te kunnen beginnen. Beitske zag dat er in Earnewâld flink wat nieuwe vakantiehuisjes waren neergezet. Een andere verandering was de komst van het Woudagemaal bij Lemmer. Het gemaal zorgde ervoor dat in de omgeving niet alle polders meer onderliepen bij noodweer.

Ze zuchtte diep en vond het vreselijk dat ze nu van hun laatste centen een woonark moesten kopen. Jeen had in het begin veel gehuild. Hij was de ruimte op de boerderij gewend, en nu moest hij in de woonark een kleine bedstee delen met zijn broer. De geluiden op het water waren anders dan op het land. 's Nachts hoorde Jeen het water tegen de ark klotsen en het hout kraken.

Hoeveel er ook veranderde door de verhuizing, het leefritme bleef hetzelfde. Om klokslag twaalf uur werd er warm gegeten, altijd stevige boerenkost. Veel voedsel werd zelf verbouwd en de geit zorgde voor de melk. Na het warme maal gingen ze allemaal een half uurtje op bed liggen en daarna weer aan het werk. Voor tien uur 's avonds werd het olielampje uitgeblazen en moest met hulp van kaarslicht de bedstee opgezocht worden. Stromend water of elektriciteit hadden ze niet. Een *húske* diende als toilet. Van kranten werden repen papier geknipt die werden opgehangen in het WC-hokje.

De kruidenier, de bakker en de slager kwamen door weer en wind met een bootje langs de boerderijen gevaren. Soms gebeurde het dat de dokter bij nacht en ontij een patiënt moest bezoeken in het gebied. Iedereen hield dan zijn hart vast of het allemaal wel goed zou komen.

Op de lange winteravonden zat de hele familie bij elkaar en werden er verhalen verteld. Pake Jeen kreeg iedereen stil als hij begon over Sytze en Maaïke of over de ijsverhalen in strenge winters. Volksverhalen over noeste werkers en zonderlinge types uit de Alde Feanen, zoals de *duvel fan Earnewald*, spannende verhalen over het jachtslot van de Oranjes dat ooit in de buurt van de Koaipeats had gestaan, of over de avonturen van *Adam Hurdriider*.

Het stemgeluid in de gesprekken ging omhoog als er gesproken werd over Piter Jelles Troelstra of Domela Nieuwenhuis. De politieke kleur van de familie Van den Berg was felrood. Als het over onrechtvaardigheid ging, stond het vuur in hun ogen en werden krachttermen niet geschuwd. Ze hadden een bloedhekel aan de landheren die landeigendommen hadden in de Alde Feanen en die arbeiders zoals zij voor een habbekrats lieten werken. Jeen luisterde stiekem naar de verhalen. Hij zoog ze op als een spons en werd later

ook een rasverteller. Dat gold ook voor zijn broers Johannes en Piebe. De armoede en ontberingen stimuleerden Jeen om te laten zien wat hij waard was. Het maakte hem fel en compromisloos in zijn dadendrang en zijn wil om onrecht te bestrijden. Er kwam niet alleen een moment dat het socialisme zou overwinnen, er zou ook een dag komen dat Jeen de wereld zou laten zien wie hij was. Diep van binnen kon hij het nog altijd niet verkroppen dat zijn vader en moeder moesten vertrekken van de boerderij. Het stak hem dat zijn vader een simpele boerenknecht was geworden. Hij wilde revanche nemen. Hoe hij dat moest doen, was de vraag.

Om op school te komen moest er eerst een flink stuk worden gevaren. De plaats waar het gemakkelijkst kon worden aangelegd, bepaalde de vaarroute. Jeen over die tochten: ‘’s Ochtends vroeg langs de boerderij Achtjtin Mêd, door de Opfeart, de Holstmar, Droevendal, Saiterpetten en dan de Opfeart langs Allemansstik naar de Grêft (het latere Prinses Margriet kanaal).⁹ Vanaf de aanlegplek liepen ze dwars door het land naar school. Als Jeen sprak over die tijd voelde hij zich niet weemoedig, maar trots. ‘Mem was niet bang, soms was het water zo onrustig, dat het een hele toer was om over te varen.’¹⁰ Niet zeuren maar doorzetten, zei ze dan.

In strenge winters waren de dekens in de bedstee zelfs bevroren en hingen er ijspegels aan het plafond van de woonark. Maar dan nog, het moest wel heel bar en boos zijn als mem vond dat Jeen en Johannes niet naar school konden. Beitske stond er vaak alleen voor bij beslissingen over haar jongens, want Halbe was altijd aan het werk op de boerderij.¹¹

Samen uit, samen thuis, werd er door de ouders bij de kinderen ingestampt, vertelde Jeen later.¹² Hij bedoelde daarmee dat de kinderen uit het Leechlân elkaar altijd moesten helpen onderweg naar school of huis. De meester zei de volgende dag dan dat hij het wel had begrepen, als het een keertje niet was gelukt om op school te komen, als ze thuis waren gebleven vanwege noodweer: ‘Jullie wonen nu eenmaal aan het einde van de wereld.’¹³

1.2 *Leven in de Alde Feanen*

Beitske wist wat haar kinderen te wachten stond, nu het plan was om in een woonark te gaan wonen bij de Koaipteats. Halbe was ook in gedachten verzonken. Hij dacht terug aan zijn jonge jaren. Zijn liefde voor Willemke Steenbeek, een zus van Beitske, was niet beantwoord. Zij koos voor Jan Metskes van der Wal, die net als Willemke werkte op de boerderij van Jan Steenbeek, haar oudste broer. Beitske vond dat niet erg. Zij had stiekem al langer een oogje op de drie jaar oudere Halbe, en nu maakte ze een goede kans. Vaak had ze haar ogen niet van hem af kunnen houden als hij langs de boerderij voer met zijn roeibootje. Beitske met haar felle karakter en de goedmoedige Halbe vormden een hecht stel. Beitske was verhard geraakt door de arme omstandigheden in haar jeugd, denkt schrijver Hylke Speerstra. Hij kende Jeens ouders goed.¹⁴ Halbe en Beitske trouwden op 7 mei 1927. Een opmerkelijk detail was dat Beitskes zus Willemke vanwege kostenbesparing op dezelfde dag ook in het huwelijk trad. Zij was net als Beitske zwanger en dat betekende in die tijd dat de ouders vonden dat er getrouwd moest worden.¹⁵

Het geïsoleerde leven midden in de natuur liet levendige herinneringen achter bij Jeen. De beklemmende stilte in het gebied, wanneer dichte mist als een zware deken boven het water de wereld betoverde. De weeïge lucht van rottend blad in de herfst en de geur van het bevroren land na een stevige nachtvorst.¹⁶ Of het maaigeluid op het vroege ochtenduur hartje zomer, als het gras op de smalle legakkers door pake Jeen en zijn zonen werd gemaaid terwijl de natuur nog in rust leek.¹⁷

In de winter legden Halbe en Beitske hun woonark aan in de Langsleat bij Earnewâld. Halbe ging daar aan het werk als rietsnijder. Elk dubbeltje dat werd verdiend moest drie keer worden omgedraaid voor het kon worden uitgegeven. De zware arbeid was hem aan te zien. Hij was een magere, pezige man, met een strak gelaat. De wiselende werkplekken hadden voor Jeen en Johannes ook consequenties. In de zomer gingen ze in Warten naar school en in de winter in

Earnewâld. Jeen vertelde er later over dat hij deze tijd, ondanks het harde bestaan, toch als prettig had ervaren: ‘Dan voeren we met de schuit naar Earnewâld, waar grote hopen riet lagen die gesneden en gebundeld moesten worden. Met elkaar deden we dat. Dat was best gezellig.’¹⁸

1.3 Schaatsen op de groei

Vooraf de winter maakte veel indruk op Jeen: ‘Als de winter inviel, werd er in twee dagen en nachten een nieuwe wereld geschapen. We hoorden in de woonark de werking van het ijs. Het dreunen van ijs dat in beweging is. We hoorden het als er in de verte schaatsers in de richting kwamen van de woonark.’¹⁹

In deze waterrijke omgeving was het voor ouders een spannend moment als hun kroost voor het eerst op de schaats werd gezet. Zat het erin of niet? Dat was de grote vraag als de houtjes ondergebonden werden. Iedereen kan leren schaatsen, net als lopen, maar een goede schaatser wordt geboren, zeggen ze. Op nieuwe schaatsen hoefden de kinderen in de Alde Feanen in ieder geval niet te rekenen. De houtjes werden op de groei doorgegeven.

Toen Jeen voor het eerst op de schaats werd gezet, zagen Halbe en Beitske dat hij er meteen kaarsrecht op stond.²⁰ Het was een prachtig gezicht. De stoel die als steuntje moest dienen, werd door hem al na een paar minuten aan de kant geschoven. Ze twistten van wie Jeen zijn schaatstalent had geërfd. Beitske, die volgens de verhalen een betere schaatser was dan Halbe, wees er nog maar eens op dat haar moeder Akke van der Meer in haar jeugd veel prijzen had gewonnen. En dat haar zussen Willemke en Tryntsje Steenbeek ‘bazen op het ijs’ waren geweest.²¹

Halbe had direct zijn woordje klaar. Zijn vader Jeen had ook zijn mannetje gestaan op het ijs. Daar was geen woord van gelogen. Pake Jeen van den Berg was een goede kortebaanrijder. Halbe vertelde nog maar eens het uitgebreide verhaal over een grote hardrijderij op Ulesprong, bij Tijnje. In 1890 had zijn vader voor de finalerit tegen

zijn opponent Willem Tjerkstra zelfs zijn bovenbroek uitgedaan om minder luchtweerstand te hebben. Jeen reed de wedstrijd in zijn lange onderbroek. Dat was iets wat hardrijders wel vaker deden in die tijd, maar die van Jeen zat onder de verstelplekken vanwege de talrijke gaten en scheuren.²² Van de meeste kledingstukken had Jeen maar een exemplaar. Toen zijn vrouw Anna hoorde over de lange onderbroek, schaamde ze zich diep. Jeen had nog zo beloofd dat niet te doen. Hij hoopte dat zij het hem zou vergeven als hij de hoofdprijs won van vijftwintig gulden, maar dat was niet het geval. Ze gaf hem er thuis flink van langs.

Jeen beschouwde schaatsen als een wonder van de natuur. Met zo min mogelijk inspanning zo hard mogelijk schaatsen, dat was de kunst. Schaatsen gaf hem een gevoel dat met niets anders viel te vergelijken. Op korte afstanden, zoals bij de kortebaantwedstrijdjes op school, kwam hij er niet aan te pas. Dat was wel anders als de afstanden langer werden. Wanneer Jeen het voor zijn gevoel dan rustig aan deed, moesten zijn vriendjes alles op alles zetten om hem al kreunend en steunend bij te kunnen houden. De mensen die Johannes en Jeen zagen schaatsen, waren diep onder de indruk van hun brede slag. Johannes had een mooiere schaatsslag, maar hij was veel sneller tevreden dan Jeen, die om te winnen altijd tot het uiterste ging.²³

De langebaantwedstrijd die zijn voetbalclub in Wergea in de eerste winter na de oorlog organiseerde, was van grote betekenis voor Jeens schaatscarrière. Na de winst in die wedstrijd raakte hij in de ban van het schaatsen. Hij zei over dat moment: 'Wie opgroeide in die tijd dat langebaantwedstrijden in Friesland een uitzondering waren, die piekerde er eigenlijk niet over of hij mogelijk de uitzondering was, die bij zo'n wedstrijd wat zou kunnen maken.'²⁴

Het kwam in de crisisjaren regelmatig voor dat Halbe geen werk had. Er zat dan niks anders op dan aan te kloppen voor steun.²⁵ Om in aanmerking te komen voor de uitkering van zeven gulden en vijftig cent bij de steunverlening, moest hij elke week een stempel halen op het uitkeringsbureau in Drachten. De pijn die Jeen voelde als zijn

vader weer naar Drachten moest, was groot. Jeen: 'Als mijn klompen stuk waren, kreeg ik een bon van de meester op school. Ik zeurde dan bij mijn moeder om een kwartje, want daarmee kon ik zwarte klompen kopen en dan zag je niet dat ze van de bedeling waren.'²⁶

Rond 1938 trok de economie een beetje aan en bij boer Ultsje Kalsbeek aan de Meanewei, een paar kilometer buiten Warten, zochten ze een vaste knecht. Voor de zoveelste keer in het jonge leven van Jeen werd het boeltje opgepakt en de woonark werd versleept naar de vijf kilometer noordwestelijker gelegen boerderij tussen Warten en Grou, in het Wartenster Leechlân. Ultsje was een nazaat van Symen Kalsbeek, een befaamde Friese hardrijder. Hij behoorde ook tot het selecte gezelschap dat in de strenge winter van 1891 de Elfstedentocht op eigen houtje had volbracht. Vanaf de boerderij aan de Meanewei was hij toen in alle vroegte vertrokken voor de monstertocht. Dat avontuur werd later ook aan Jeen verteld. Het maakte diepe indruk op hem.

Halbe was erg gelukkig toen hij bij boer Kalsbeek aan de slag kon voor een vast loon van achttien gulden per week.²⁷ Beitske probeerde daar nog wat bij te verdienen door de was te verzorgen voor 'de Hús-mantsjes', twee vrijgezelle broers, die woonden op een nabijgelegen boerderij. Maar Halbe hield het niet lang uit bij boer Kalsbeek. Als hij laat was, stond Kalsbeek al bij de woonark te roepen. Met een harde klap sloeg hij dan op het dak om Halbe aan te sporen om haast te maken. Hij was dolblij toen hij na een tijdje op de boerderij van Hendrik de Boer aan de slag kon. De woonark werd aangemeerd aan de Polderdijk, bij de Pingmar. Deze locatie was nog steeds vlak bij boer Kalsbeek, maar bood meer privacy.

De verhouding met de familie Kalsbeek bleef verder goed. Na de aanleg van de verbindingsweg tussen Grou en Warten, begin jaren vijftig, werd Jeens moeder brugwachter van de brug over de Meanewei. Vanaf de polderdijk was het voor Jeen en zijn broers een stuk makkelijker geworden om hun school te bereiken. Zijn leercapaciteiten ontgingen hoofdonderwijzer Jogchum de Haan niet.²⁸

Op een avond in het voorjaar van 1940 zocht hij Halbe en Beitske op. De Haan stelde voor dat Jeen na de lagere school nog niet aan het werk ging, wat in die tijd heel normaal was voor een arbeidersjongen, maar naar de ulo (uitgebreid lager onderwijs) zou gaan in Leeuwarden. Beitske en Halbe voelden zich enorm vereerd dat De Haan in zijn vrije tijd de moeite had genomen om over hun zoon te komen praten. Bovendien voelden ze een klik met hem.

De Haan was een socialist en een groot voorstander van openbaar onderwijs. Daarnaast was hij net als Halbe en Beitske geheelonthouder. 'Drank is de vriend van de armoede,' zei De Haan stellig. Hij weidde over van alles uit, voor hij over Jeen begon.

Halbe en Beitske lieten openlijk niets blijken van hun enthousiasme over De Haans komst. Daarvoor waren ze te bescheiden. 'Als het niet lukt op school, dan moet hij wel aan het werk,' zei Halbe meer voor de vorm dan dat hij dat echt meende.²⁹ Jeen was dolblij toen hij vanuit de bedstee zijn meester hoorde praten. Hij had al lang moeten slapen van mem, maar daar kwam weinig van terecht nu zijn lievelingsmeester aan boord was. De Haan had er alle vertrouwen in dat Jeen zou slagen in het voortgezet onderwijs.

Jeen beseftte dat de komst van de meester geen vanzelfsprekendheid was. 'Zo'n jongetje als ik mocht blij zijn als hij naar de ulo kon, ook al had er misschien meer ingezeten,' zei hij later.³⁰ Zijn ouders hadden maar een paar jaar lagere school gehad. Over zijn vader zei Jeen: 'Die had ook een helder verstand, maar had de pech dat hij een arm boerenzoontje was.'³¹

Jeen ging er later in interviews vaak aan voorbij dat het juist zijn moeder was geweest die dolgraag onderwijzeres had willen worden en die haar kleinkinderen bij bezoeken aan de woonark aanspoorde tot het maken van rekensommetjes of handwerkjes. Beitske had niet veel gezegd tijdens de visite van De Haan, maar haar gezicht sprak boekdelen. Ze straalde van trots.³² Halbe en Beitske leefden zuinig en sober. Met het weggooiden van eten of drinken hadden ze ook in hun latere leven nog grote moeite. De overgebleven koffie van de vorige dag werd soms zelfs weer opgewarmd.³³

Pake Halbe was een zachtaardige man, zegt kleinzoon Johannes van den Berg, zoon van Jeen: 'Als we vroeger als kind bij pake en beppe gingen logeren, dan werd de roeiboot aan een lang stuk touw gelegd. We mochten roeien, maar wel met een touw eraan. Dan kon pake ons weer binnenhalen. Het was heel spannend voor ons dat we mochten schieten met zijn windbuks. Dat soort dingen vind je op die leeftijd geweldig. Het leek wel of je daar bij pake en beppe een andere tijd binnenstapte.'

Piet Zwart, die in de Elfstedentocht in 1954 als tiende eindigde, heeft anno 2020 (op 87-jarige leeftijd) de herinnering aan Halbe en Beitske nog scherp. Hij kent de familie Van den Berg vanaf zijn prille jeugd. Halbe werkte tot zijn pensioen als knecht op de boerderij van de gebroeders De Boer, in de omgeving 'de Boersjongens' genoemd. Volgens Piet was Halbe niet zo'n harde werker. 'Beitske zwaaide vooral de scepter in het gezin.'³⁴

Mettie Hoekstra-van den Berg, de dochter van Jeen bevestigt dit beeld: 'Beppe Beitske was wat stug, maar kreeg wel tegengas van pake Halbe als ze te lang doorging. Als we op bezoek kwamen, zag je pake Halbe in de verte al op de dijk staan, met zijn armen wijd uit elkaar, klaar om ons joviaal te begroeten.'

Het leven van Jeens pake Johannes Steenbeek en beppe Akke van der Meer was niet makkelijk geweest. In de crisisjaren raakte hun derde zoon Klaas, die boer was in het buurtschap Aalsum tussen Akkrum en Jirnsum, in de financiële problemen. Een brand op zijn boerderij gaf de genadeklap. Klaas Steenbeek ging failliet en vertrok met zijn gezin naar Akkrum om daar een nieuwe start te maken. Hij werkte een tijdlang in de werkverschaffing en later als zelfstandig werkman en dorpsomroeper.

Johannes, die borg stond voor zijn bedrijf, besloot rond 1934 een poging te wagen om het bedrijf te redden. Dat bleek al snel niet haalbaar. Tot groot verdriet van moeder Akke, die erg op eer was gesteld, moesten ze alles verkopen. Een jaar later, in 1935, overleed Akke op zeventigjarige leeftijd.